

В.М. Галич, доктор філологічних наук,
професор Луганського національного
університету імені Тараса Шевченка

Олесь Гончар: мить і вічність

Творчий спадок кожного великого митця – будь-то художні твори, щоденники, листи чи публіцистика – це завжди частина його душі, відображення успіхів і невдач, тріумфів і поразок, злетів і падінь. І в кожному творі – від роману й повісті і до публіцистичного нарису чи виступу на радіо – ми помічаємо те, що відбиває сьогоднішній день із його пульсуючим наповненням життям, протиріччями та сумнівами, і те, що далеко виходить за межі сьогодення й стає зрозумілим і осягненим сповна досить часто уже після смерті письменника, наступними поколіннями читачів і дослідників, залишаючи майбутнім генераціям дивуватися його прозорливості, умінню в непоказній буденності побачити ледве помітні паростки, які проростуть у грядущі віки. Саме до таких непересічних митців, що становлять цілу епоху в історії вітчизняної культури, належить Олесь Гончар, чия творчість стала знаковим явищем у повоєнній українській літературі, життєдайні імпульси котрої пронизують нове ХХІ сторіччя.

І хоча літературна творчість Олеся Гончара вивчалася багатьма дослідниками, про що свідчать праці М. Жулинського, А. Погрібного, М. Слабошпицького, М. Малиновської, Є. Сверстюка, М. Стрельбицького, М. Гуменного, В. Ковалю та десятків інших науковців і критиків, публіцистика Олеся Гончара, що нараховує понад тисячу різножанрових творів, мало досліджена, незважаючи на те, що перу письменника належить низка книг публіцистики (“Японські етюди”, 1961; “Про наше письменство”, 1972; “О тех, хто дорог”, 1978; “Письменницькі мемуари”, 1980; “Чим живемо: на шляхах до українського Відродження”, 1992 та ін.), а його шлях у журналістику розпочався набагато раніше, ніж Україною прокотилася гучна слава молодого автора “Прапорносців”.

А втім, Олесь Гончар – неповторний класик письменницької публіцистики другої пол. ХХ ст. Центральне місце ній посідає Україна, її талановитий народ, що віками пригнічувався різними чужоземними поневолювачами, титанічна боротьба за волю якого увінчалася здобутком незалежності своєї держави в 1991 р., до чого чимало зусиль гострим публіцистичним словом доклав письменник. У основі провідних мотивів його творчості є корінні питання буття українського народу, його минуле, сучасне та майбутнє. У мотивах державотворення, взаємин митця і влади, захисту національної мови, ставлення до співвітчизників за межами України, збереження навколишнього середовища, оцінці мистецької спадщини та її

найвидатніших представників простежується еволюція світогляду й підходів автора до зображення й оцінки дійсності: від лояльного ставлення до існуючої в СРСР політичної системи в довоєнний час, щирої віри в поширені міфологеми тієї пори, через сумніви й вагання в добу хрущовської “відлиги”, спроби гуманізувати, демократизувати й спрямувати в цивілізоване річище суспільний розвиток у роки “застою”, до усвідомлення необхідності боротьби за проголошення України як незалежної держави.

Журналістська й публіцистична спадщина Олесь Гончара складається з творів 27 жанрів. Найчастіше представлені стаття, промова, інтерв'ю, нарис, трапляються й такі жанрові форми, що досі не стали предметом ретельного розгляду в науковій літературі (передмова, рецензія, запис до книги музею, некролог, заява, відкритий лист, звернення, привітання та жанрові форми радіо- і телепубліцистики). Проте їхній основний зміст визначається жанровою нетрадиційністю, автобіографічністю, ліричністю, нестандартністю бачення подій і явищ дійсності. Усі вони (крім запису до книги музею і некролога) належать, як і публіцистичний лист, до епістолярної публіцистики.

Аналіз творчості митця дає підстави для твердження, що навіть у літературному здобутку одного автора між жанрами журналістики й письменницької публіцистики є суттєва різниця: окремі такі жанри, як замітка, репортаж, звіт, інформація, кореспонденція, літературний запис, зустрічаються тільки в журналістській творчості Олесь Гончара, а промова, привітання, передмова, післямова, некролог, запис до книги музею, заява, відкритий лист, радіопубліцистика (виступ, інтерв'ю), телепубліцистика (виступ, інтерв'ю, нарис) – лише в публіцистиці письменника, хоча є жанри, представлені в обох сферах діяльності (стаття, інтерв'ю, нарис, звернення, рецензія, фейлетон, репліка, лист). Самобутність жанротворчості Гончара також виявилася на рівні дифузії жанрів. Зокрема, риси нарисовості активно проникають до форми й змісту статті, передмови, некролога, рецензії, інтерв'ю. Митець завжди намагався враховувати жанрову специфіку публіцистичних творів, працював над удосконаленням їх змісту й форми, дбав про образність, логічність, а в окремих жанрах (стаття, рецензія, передмова) ще й – про науковість, яка поєднувалась з філософською заглибленістю в явища літературного процесу, умінням надати їм гострого соціального звучання.

За десятиліття творчої праці поетика публіцистичних жанрів Олесь Гончара зазнала помітної еволюції. У ідейно-тематичному змісті заполітизованість 30-40-х рр. поступово відійшла на задній план, а на передній – вийшли виважені й об'єктивні оцінки дійсності, узагальнення досягли глобальних, планетарних масштабів, що особливо помітно в публіцистиці останніх десятиліть життя письменника. Наявні в текстах творів радянські міфологеми та ідеологеми як знаки доби й документальні свідчення часу під пером Гончара-публіциста, збагачені його життєвим досвідом, набрали рис загальнолюдських, гуманістичних, наповнилися національним змістом. Орієнтація на подію й факт переходить у широку

типізацію дійсності, оцінку її з позицій майбутніх поколінь, що відповідає подібним тенденціям у художній творчості письменника й суголосна з провідними особливостями літературного процесу кінця минулого століття, де активна взаємодія публіцистики й художньої літератури давала нову якість.

Автобіографічний синерген визначив специфіку публіцистичної творчості Олесь Гончара. Він реалізувався через постійне звернення до спогадів, листів, вражень від пережитого, побаченого й почутого. Уводячи автобіографічні моменти, письменник поряд з прагненням досягти ліричності, інколи романтичності чи сповідальності, а також особливої довірливості змісту, завжди наділяв їх соціальними смислами у відтворенні злободенних проблем буття українського народу.

Ще з 30-х років, коли Олесь Гончар працював у козельщинській районній газеті “Розгорнутим фронтом”, навчався в Харківському технікумі журналістики, а потім був студентом Харківського університету пішов відлік його публіцистичної праці – вправним пером відгукуватися на актуальні й злободенні проблеми доби, адекватно, а то й випереджально, відповідати на виклики часу, що було робити зовсім нелегко, зважаючи на час, у який жив письменник. Листи до О. Юренка свідчать, що молодий Гончар мріяв стати поетом, однак пішов у прозу, бо поезія – справа більш елітарна, ніж проза, а він завжди хотів стояти ближче до народу. Журналістське начало, що виявило себе в поезії, щоденникових записах, породило прозаїка, і ця риса простежується в усій творчості Олесь Гончара, у публіцистичному змісті його романів, повістей, оповідань, новел...

У роки Другої світової війни Гончар-солдат, як згадує його однополчанин, а пізніше відомий російський письменник Михайло Алексєєв, співробітничав із газетою “Дивизионка”, друкував свої “конспекти почуттів” – поезії, наскрізно пройняті задушевною ліричністю й публіцистичною пристрасстю [1, 254-256].

Повоєнні десятиліття додали публіцистиці письменника особливої ваги й значущості. До його слова стали прислухатися не лише в Україні, а й у світі. Болючі й палкі роздуми Олесь Гончара розкривають нелегкий шлях народу до створення незалежної української держави, відродження її духовності, усвідомлення свого місця в співдружності вільних країн, далеких і близьких сусідів.

Тематика публіцистики письменника охоплює кілька важливих напрямів, що відтворюють його громадянську позицію, бачення свого місця в житті народу й держави.

Найперше, у полі зору Олесь Гончара перебували глобальні проблеми людства, його турбували екологічні фактори розвитку цивілізації, байдуже ставлення держави до захисту довкілля, бездумне втручання в природне середовище, що стало особливо актуальним у контексті Чорнобильської катастрофи. Виступ письменника на Всесоюзній творчій конференції в Ленінграді “То звідки ж явилась “звізда Полин”?” є яскравим прикладом високої громадянської позиції митця, що піклується не лише про долю

сучасного для нього покоління, а й про майбутнє людства: "...Сучасна наука при її фантастичній, не завжди контрольованій і, можливо, не до кінця пізнаній могутності не повинна дозволяти собі бути занадто самовпевненою, не повинна ігнорувати думку громадськості, в тому числі й думку літератури" [10, 53].

Олеся Гончара обурювало те, що в радянському суспільстві досить часто відомчі інтереси ставилися вище за громадські. Він вважав справою честі письменника відкрито й відверто порушувати проблеми, які турбують народ: "Чи до лиця було б нам обходити мовчанкою те, що непокоїть нині народну думку, глибоко зачіпає долі мільйонів людей?" [10, 54].

У "Слові на відкритті Міжнародного семінару "Єврочорнобиль", названому "Дзвони Чорнобиля", Олесь Гончар із турботою про майбутнє людства зазначав: "Чорнобиль став зловісним знаком щонайсильніших руйнівних дій людини, найдраматичнішою поразкою в її такому нерозумному протиборстві з природою. Явившись під знаком біблійної "звізди Полин", той чорний Чорнобиль став якщо й не розплатою, то якнайсерйознішою пересторогою нашому варварству, легковажності, ненаситному споживацтву, технократичній сваволі, що дозволяє собі знущатися з природи, нашої одвічної матері й заступниці" [10, 57].

Для Олеся Гончара чорнобильське лихо постає як серйозне попередження людства, яке заради сьогоденної вигоди бездумно вирубує амазонські ліси, порушує природний баланс тундри, перегородило найбільші ріки планети численними греблями, де в новостворених штучних морях швидко множаться ядучі синьо-зелені водорості.

І все ж ключовою проблемою людства Олесь Гончар вважає проблему Чорнобиля: "Сучасна цивілізація не розв'яже жодної із своїх проблем, якщо не розв'яже головної – проблеми ядерної..." [10, 58]. На думку письменника-публіциста, Чорнобильська проблема не є суто українською, вона є глобальною, й розв'язання її – це потреба всього людства.

Турботою про майбутнє людства пронизані виступи Олеся Гончара проти непродуманих проєктів, які розроблялися окремими радянськими вченими. Зокрема, його непокоїли абсурдність планів повороту на південь рік, що текли до Північного Льодовитого океану, наміри звести атомну електростанцію у святому для українців місті – Чигирині, збудувати канал Дунай-Дніпро, про що він заявив в інтерв'ю кореспондентові Всесоюзного радіо В. Абліцову 12 червня 1987 року "Жити за законами правди" [10, 61-65].

Другий важливий мотив у публіцистиці Олеся Гончара пов'язаний з його громадською діяльністю – боротьбою за проголошення державності України, відродження її духовності, утвердження української мови як державної в незалежній Україні. У зв'язку з цим слід згадати виступи письменника на відкритті Установчої конференції Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка 11 лютого 1989 року (який друкувався під заголовками "Феномен незнищенності" й "Саморозквіт нації") та на сесії Верховної Ради УРСР 26 жовтня 1989 року ("Нашій мові – жити!") [10, 66-71; 72-74]. Відповідаючи на запитання головного редактора журналу "Соціалістична

культура”, Олесь Гончар так передбачив майбутнє України: “Бачиться в цілковитій суверенності, реальній незалежності, бо тільки в цьому – найголовнішому – може вирішитись доля народу, доля його культури, тільки справжня державність забезпечить здоровий розвиток усього нашого національного життя” (“Культура і суверенітет”) [10, 83].

Величезний тематичний пласт публіцистики Олесь Гончара, присвячений визначним діячам української культури, чий внесок у її розвиток є безумовним і вагомим, завдяки чому вона вижила в нестерпних умовах минулого.

Серед визначних корифеїв людського духу, що навіки уславили Україну, Олесь Гончар називає ім'я геніального її сина Тараса Шевченка, присвятивши йому кілька публіцистичних виступів (“Народився, щоб осяяти Україну”, “Слово на Тарасовій горі”, “Невідцвітне слово”, “Шевченко й сучасність”, “Жити йому в віках”).

“Кобзар”, – зазначав Олесь Гончар, – так зветься книга, що є головною книгою всього поетового життя. Страшно подумати, що яка-небудь випадковість могла б позбавити народ наш, позбавити Україну цієї заповітної книги, яка для багатьох поколінь стала мудрою наставницею, вчила і вчить усіх нас совісті й добру, вірності синівському обов'язку. Поезія “Кобзаря” позначилася на духовному формуванні й моральному обличчі всього народу, вона багато в чому визначила рівень його соціальної й національної самосвідомості” [2, 92].

Для Олесь Гончара – Шевченко – це яскравий приклад того, що може зробити одна людина, якщо всі її думи, помисли, дії будуть підпорядковані одному – служити своїй батьківській землі, своєму народові. Тарас Шевченко акумулював у собі ніжну красу народної пісні, сувору велич козацької думи, світлу мудрість своїх попередників – Івана Вишинського, Григорія Сковороди, Івана Котляревського: “Вірний син трудової поневоленої України, Шевченко став найглибшим виразником народних дум і надій, а його творчість підносила соціальну й національну самосвідомість українського народу, формувала націю як історично активну силу” [10, 97].

Другою величезною постаттю в українській культурі Олесь Гончар вважав Івана Франка, світанок життя якого “ починався біля маленького вогню закуреної батьківської кузні, а високий життєвий захід цієї людини догоряв у променях європейської слави” (“Подвиг Каменяра”) [10, 103]. Олесь Гончар відзначав енциклопедичні знання класика літератури, його чіпкий розум, інтерес до культурних надбань народів світу. Черпаючи знання у культурах народів, що жили на різних континентах, Франко прагнув передати їх українському народові, щоб “розширити його погляд на світ” [2, 105].

Окреслюючи місце Франка в історії, Олесь Гончар зазначав: “Як Шевченків Прометей, так і Франків Вічний революціонер поразок не знають, вони відроджуються знову і знов, бо в них могутній дух життя і поступу, бо вони є образ самої людської нездоланності” [10, 107]

З особливою шаною Гончар-публіцист ставиться до особистості Лесі Українки, зовні ніби звичайної людини, змученої тяжкою хворобою, але яка відрізнялася від інших прометеївською силою духу, котра підносила її над своїм часом: “Звертаючись до образу Лесі Українки, до цього феномена людської стійкості, – писав Олесь Гончар, – можемо бачити, якою силою може ставати в людині високість її помислів, значність життєвого ідеалу, безмір любові до свого народу”(“Наша Леся”) [9, 415].

Олесь Гончар наголошував, що улюбленим героєм поетеси був Прометей, як втілення ідеалу людини, яку не можна перемогти, що “в ім’я високої мети здатна жертвувати собою” [9, 416].

Оцінюючи місце Лесі Українки в історії, публіцист виходив з того, що письменниця “давно уже вийшла з українських берегів” [9, 422], а художня краса її творів чарує людей в усьому світі, марно столітній її ювілей (стаття писалася до цієї дати) рішенням ЮНЕСКО відзначав “весь культурний світ” [9, 425].

Не пройшла повз увагу Олесь Гончар і постать визначного письменника ХІХ сторіччя Миколи Гоголя, який вийшовши з України, відтворивши її історію, етнографію, побут, став класиком російської літератури. У доповіді на Міжнародному симпозіумі у Венеції, що відбувся в квітні 1976 року, Олесь Гончар відзначав, що Гоголь “для росіян став “Николай Васильевич”, для українців – “Микола Васильович”, римські друзі називали його “синьйор Нікколо”, а для людськості він просто – Гоголь, великий чародій слова, прозорливець з даром проникати в найпотаємніші глибини людської душі”(“Гоголь і Україна”) [10, 108].

Цікаві публіцистичні роздуми Олесь Гончар залишив про Івана Нечуя-Левицького (“Змінюються часи – Нечуй зостається), Руську трійцю (“Віки перебуде”), Павла Тичину (“Яблуневоцвітний геній України”), Юрія Яновського (“Зі степів, де лютували шаблі”), Петра Панча (“Столітній Панч”).

Не залишилися осторонь допитливого ока Гончар-публіциста й постаті визначних діячів інших літератур – Толстого й Достоевського, Шолохова й Тихонова, Ауезова й Смуула, Бараташвілі й Чавчавадзе, Камоенса й Нексе, Сендберга й Фроста...

У ХХ столітті в українській публіцистиці викристалізувалася досить чітка й розвинена система жанрів: нарис, стаття, промова, інтерв’ю, есе, післямова, репортаж, рецензія, памфлет, фейлетон, анотація, некролог тощо. Технічний прогрес, розвиток радіо, телебачення породив жанри, пов’язані з цими досягненнями людської думки. Особливо різноманітні представлені жанрові форми в письменницькій публіцистиці. Олесь Гончар, як визначний майстер літератури, широко використовує потенційні можливості різних публіцистичних жанрів, досягаючи глибини й точності спостережень над життям, тими непростими процесами, що відбувалися у своїй державі та світі. Його допитливий погляд на дійсність, уміння виділяти головне, багатий досвід роботи в художній літературі допомогли в публіцистичному осягненні тих процесів, які відбувалися в навколишньому житті.

Улюбленим жанром публіцистики Олесь Гончар, там, де йдеться про світочів вітчизняної та світової культури, є літературний портрет, хоча дослідники й досі сумніваються, що саме слід вважати літературним портретом. Один із них, В. Барахов зазначив: “У сучасному літературознавстві до цього часу залишається незрозумілим, що ж таке являє собою літературний портрет як жанр словесного мистецтва” [2, 8].

Цей сумнів пов'язаний із тим, що саме так іменують “і мемуарно-біографічний нарис, і окреслене невиразними штрихами есе, і літературно-критичну статтю, і короткий репортаж, якщо вони присвячені характеристиці конкретної реальної людини, що не претендує на повноту викладу” [2, 8-9].

Нам здається, і творчий досвід Олесь Гончар це стверджує, що портретний нарис – це публіцистичний твір, у якому автор не прагне відобразити весь життєвий і творчий шлях свого героя, для нього набагато важливішим є передати найголовніше, що розкриває сутність людини, про яку пише автор. Це можуть бути роздуми про місце й значення героя портретного нариса для історії. Найчастіше в Олесь Гончар вони виявляють себе там, де він прагне говорити про людей, чий життєвий шлях відділяє від автора чимала часова дистанція (Шевченко, Франко, Пушкін, Камоєнс, Чавчавадзе) або ж, пригадавши одну чи декілька зустрічей з героєм твору, коли йдеться про сучасника, відтворити духовний світ особистості, цілісність, непересічність її творчої натури. В останньому випадку досить часто окремі епізоди набувають мемуарного характеру. Навівши кілька подібних штрихів, автор виходить на особливо довірливу розмову з читачем, створюючи ілюзію співучасті його й автора в долі героя. Так, у літературному портреті “Столітній Панч”, Олесь Гончар, вишиковуючи в один ряд імена митців, чий творчий шлях починається в далекі 20-ті роки, рідко кому з яких удалося дожити до старості, фактично одним реченням, але особливо інтимним (“при зустрічі з Петром Панчем...”) передає весь трагізм долі цього покоління і їх непересічність в історії вітчизняної культури: “При зустрічі з Петром Панчем, чи з Довженком, чи з Яновським, чи з художником Анатолем Петрицьким не раз думалося: це ж вони з того легендарного покоління “перших хоробрих”, що разом зі своїми однодумцями дали українській літературі такий потужний творчий розгін, це ж вони товаришували з Миколою Кулішем, Лесем Курбасом, веселили Україну своїм блискучим “Літературним ярмарком”, це ж він, Петро Панч, сказав над могилою Миколи Хвильового своє проникливе прощальне слово...” [10, 150 – 151]. І хоча він, здалося б, пише про речі загально відомі, але оцей початок (“При зустрічі з...”) робить текст літературного портрета особливо інтимним, примушуючи читача задуматися й над своїм місцем у духовній естафеті поколінь діячів української культури, кожне із названих імен у якій є знаковим. Не дивно, що далі в Олесь Гончар з'являються рядки, якими він ніби виділяє із загалу названих і неназваних видатних діячів українського мистецтва. На думку Гончара-публіциста, вони вирізняються “почуттям невтраченої гідності, внутрішньої духовної непоступливості, рисами справжньої інтелігентності” [10, 151].

І коли під кінець літературного портрета з'являється епізод, який передає взаємини двох видатних діячів української літератури, Петра Панча й Олесь Гончара, читач проймається особливою довірливістю й пошаною до ювіляра (твір написано до 100-ліття Петра Панча). І знову ж таки цей епізод починається фразою, яка налаштовує на інтимність моменту: “Дещо з особистого. Коли восени 1945-го я, демобілізувавшись, повернувся з Угорщини на Україну і написав першу свою новелу, постало питання: куди послати? Кому? Бувши ще з довоєнних літ знайомим з Петром Йосиповичем, вирішив навздогад, не знаючи навіть точної адреси, надіслати на всяк випадок йому. І яка ж була радість для університетського студента, коли незабаром до Дніпропетровська, в селище Ломівку, надходить від суворого Панча аж сентиментальна відповідь, котра починалася так: “Знайшовся-таки слід Тараса! Дуже радий був, дорогий Олесю, по-перше, почути звістку про Вас, а потім і одержати листа. А я вже гадав, що Ви забули мене...” [10, 153].

Працюючи над портретним нарисом про Олександра Довженка (“Від Сосниці до планети”), Олесь Гончар також не забуває про особисте, те, що пов'язувало його з геніальним українським кіномитцем і письменником. При цьому він звертається до глобальних епохального масштабу порівнянь: “Мабуть би, зустріч із живим Мікеланджело не справила враження більшого, ніж те, що зосталося після зустрічі з ним, автором “Землі” й “Арсеналу”. Великість. Крилатість. Могуття духу” [10, 161].

Наводячи цілу низку аргументів на користь геніальної прозорливості Олександра Довженка, якого турбувало в світі, здавалось, усе – від спорудження пам'ятників визначним діячам і подіям минулого, до освоєння людиною космічної безодні ще задовго до історичного польоту Юрія Гагаріна, чи до проблем розвитку садівництва або народної медицини.

І знову особливої довірливості набувають слова Олесь Гончара, коли він пригадує свою давню зустріч з Олександром Довженком під ірпінськими соснами, під час якої той дотепно, з гумором розповідав про свої враження від далекосхідних мандрівок Зеленим Клином разом з Олександром Фадєєвим: “Мова його швидка, енергійна, фрази міцні, часто афористичні, слухаємо і, як живі, виростають з його розповідей колоритні образи українських тіток-переселенок, що потрапивши в тайгу, боялися більше ізюбрів (“вони рогаті, як чорти”), аніж тигрів, які корів у них крали.

– За тиграми ті тітки з коромислами ганялись, – усміхаючись, каже Довженко” [10, 164 – 165].

Відтворюючи давні слова старшого побратима, Олесь Гончар не забуває, що той – кінематографіст: “З коромислами на тигрів – деталь, що так і проситься в кінокадр, гумором і колоритністю передаючи предмет постійного Довженкового захоплення: міцний і цільний народний характер” [10, 165].

У портретному нарисі Гончар-публіцист не лише знайомить читача зі своїм героєм, а й подає власну, добре продуману, вистраждану концепцію його образу. При цьому особливо цінним є не загальні сентенції, а суб'єктивність письменника в доборі епізодів і фактів, окремих промовистих

деталей, фраз, реплік героя. Олесь Гончар у портретних нарисах не прагне відтворити весь творчий шлях своїх персонажів – йому набагато важливіше передати цілісність їхніх характерів, складність, суперечливість і неповторність долі. До того ж характер героя в публіциста завжди знаходиться на передньому плані, а все інше (час, простір, деталь) ніби перебуває десь за кадром, на периферії розвитку сюжету портретного нарису.

А ще цей жанр у творчості Олесь Гончара є двоплановим у часовому аспекті. Говорячи про події минулих літ, автор завжди прагне дати їм сучасні оцінки. Так, у портретному нарисі “Крізь залізну завісу”, в якому героями виступають американські письменники Роберт Фрост та Карл Сендберг, з котрими Олесь Гончар зустрічався єдиний раз під час поїздки на сесію Генеральної Асамблеї ООН у 50-і роки, публіцист пробує осмислити ці зустрічі через десятиліття. “Ми скоріше були схожі на інопланетян, посланців іншої, ніби “позаземної” і, може, й страшної цивілізації?” [10, 237], – такими постали в уяві Олесь Гончара через кілька десятиліть письменники з СРСР, одним із яких він був сам. “Адже це були часи холодної війни, і зловісна залізна завіса ще висіла над світом, розділяючи наші країни й наші культури. Про спілкування, скажімо, з українською діаспорою не могло бути й мови, в той бік дороги для нас були перекриті наглухо. Тоді нас вважали прибульцями з країни тоталітарної, режимної, з країни гулагів, нещадних “проработок”, утисків, переслідувань та постійних наглядів, що не полишали нас і тут” [10, 237].

Специфіка жанру портретного нарису дає можливість Олесю Гончару, зберігаючи часову дистанцію між минулим і сучасним йому світом, безболісно переходити від послідовності у відтворенні фактів життя до їх згущення, зосередження в певному місці тексту з метою концептуальності викладу матеріалу. Мандруючи землею Камоенса (“На землі Камоенса”), спостерігаючи за життям португальського народу, що значно змінилося через кілька століть після смерті митця, Олесь Гончар концентрує свою увагу на мисі Кабу де Рока, своєрідному форпості континенту, який колись оспівав Камоенс. Ця концентрація публіцисту потрібна для того, щоб викласти свою турботу про майбутнє людства: “Ось уже майнув під крилом знайомий нам Кабу де Рока, той похмурий мис Долі, що, мов форпост континенту, уперто виступив своїми гранітами в спінені води океану. Він, який тут стоїть віки й віки, зараз ніби спідлоба вглядається в далечінь океану, ніби хоче розгадати: що з’явиться звідти? Чи, як саме прокляття планети, ядерні чорні потвориська виринуть, наближаючись до цих узбереж, чи долинуть звідти з вітрами вісники життя, прекрасні поеми людяності, миру й надії?” [10, 234].

Портретний нарис під пером Олесь Гончара дає можливість, говорячи про конкретну людину, продемонструвати й поставити перед читачем важливі суспільні й літературні проблеми. До того ж, на відміну від жанрів художньої літератури, що були провідними в творчій спадщині митця, головна думка в нарисі, як правило, постає відверто, ніби оголено, примушуючи читача до спільного пошуку найбільш адекватного даному часу рішення. Дуже часто портретний нарис Олесь Гончара непомітно переростає

в інший жанр – есе, визначальними рисами якого є невеличкий обсяг, вільне тлумачення теми, розкутість композиції, часом – парадоксальність, алогічність викладу.

Важливе місце в публіцистиці Олесь Гончара посідає інший жанровий різновид нарису – подорожній, в якому органічно переплітаються майстерність письменника, котрому властиве яскраве образне бачення світу, і публіциста – з тяжінням до документальних фактів і явищ та їхнього осмислення з позицій сьогодення. Подібні твори в літературному здобутку митця є наслідком його численних мандрівок Україною та світом. Вони, як і личить цьому жанровому різновиду, є неоднорідними за змістом та формою, часом наближаються до щоденників (“Нотатки з Данії”), стають схожими на художні нариси (“Канівський етюд”), іноді утворюють цілі цикли творів, що мають в своїй основі й подорожні записи, і виразні портретні замальовки, і філософські роздуми (“Японські етюди”), уподібнюються до есе (“На землі Камоенса”). Однак за домінантою вони все ж таки є подорожніми нарисами, жанровими ознаками яких є фіксація вражень, здобутих під час мандрівок, уривчастість, нерозгорнутість сюжету, наявність далеких і близьких асоціативних рядів, фрагментарність тексту тощо.

Якщо нотатки з Данії більш тяжіють до щоденників, то ця жанрова особливість виявляє себе передусім на формальному рівні: усі записи є датованими й охоплюють час з 12 до 23 січня 1952 року. Саме в ці дні Олесь Гончар у складі радянської делегації побував у напівострівній державі. Все інше – враження від побаченого й почутого.

Роздуми автора досить часто є нерозгорнутими, іноді залишають ілюзію незавершеності, ніби автор робив записи для того, щоб колись до них повернутися знову. Часом Олесь Гончар і не приховує те, що, можливо, він на основі занотованого пізніше напише художній твір. Так, майже анекдотична історія про данського хлопчика, що просив у Бога грошей, а відповідь отримав від обербургомистра, закінчується словами: “Тема для дитячого оповідання” [5, 91]. Однак згодом данські нотатки лягли в основу не оповідання, а подорожніх нарисів, написаних за канонами цього жанру публіцистики – “На острові Борнхольм” (1952) [6], “Берег його дитинства”(1963) [8, 200-207].

Тяжіння до класичного нарису, що спостерігається в “Канівському етюді”, все ж поступається місцем подорожньому нарису, де на першій позиції перебувають враження від поїздки автомобілем з Києва до Канева на могилу Тараса Шевченка. Автор деталізує побачене під час цієї мандрівки. При цьому він застосовує _апробований у класичній українській літературі прийом – відтворювати картини природи, що змінюються з часом наближення до мети поїздки: “Недільний день, початок літа, їдемо в Канів. Раз у раз набігає дощ, іноді просто злива бурхає навстріч, затуманює скло машини, потім враз ніби розвиднюється, навіть проблисне попереду блакитний клаптик неба” [4, 180]; “Життям буяє соковита зелень хлібів, садки та гаї. На узбіччі дороги стеляться руна гороху, густого, намоклого, блищать в рясній дощовій росі, суцільною смугою далеко вруняться обіч

асфальту” [4, 181]; “І жайвір у небі є. Он він, невтомний, десь там угорі тюрлюкає, розливається стодзвонно, на все небо дзвенить, а сам – невидимий” [4, 181]; “Минаємо соснові молоденькі бори, що їх насаджено людськими руками, проскакуємо бетонову гать через Дніпро, чи то пак через Канівське море, і ось уже перед нами гора, ця свята гора...” [4, 182].

Автор докладно описує Чернечу гору, відвідувачів, що крутими сходами підіймаються до могили Тараса. Непомітно в публіцистичний текст ніби вкраплюється історія про солов'я, що як вартовий оберігає скарби музею великого національного поета:

“ – Місце святе, – додають з гурту, то й вартові тут мають бути відповідні...”

Розмова точиться на майданчику перед музеєм, бо дощ нарешті перейшов, нас огортає повітря тепле, парке, небо вияснюється, ось і сонце бризнуло на вершину гори, де повсюди вируючими святковими натовпами – люд, люд, люд.

– А вартовий уже є! – раптом весело подає голос наше дівча, випорснувши з гурту відвідувачів, що чимось заінтриговані, посхилялись над високим кущем троянди. – Ось він тут, у гніздечку!” [4, 184].

Цикл “Японські етюди” (1961) містить у собі тонкі спостереження над життям далекої східної країни, що її мешканці називають Ніхон, а в Європі їй наймення – Японія. Олесь Гончар використовує багатий арсенал лексичних засобів, тропів, синтаксичних фігур, щоб передати враження від побаченого й почутого в цій державі, яка “відкриває вам то хвилясте пасмо невисоких гір та пагорбів, що м'яко переходить у роздолля долин, то сяйне блакиттю нежданої затоки, то виставить буйно квітуче дерево коло шляху, то розгорне перед вами сонячну, вільну океанську широчінь з її даленіючим безмежжям...” [11, 3-4]. Автора цікавить екзотика сходу. Письменник описує національне дерево Японії сакуру, “далеку сестру нашої української вишні” [11, 6], інтер'єр готельної кімнати з циновками, бамбуковою обшивкою і стовбуром вишневого дерева, вмонтованим у стіну в натуральному вигляді.

Подорожні враження Олесь Гончара часто складаються з фіксування дрібниць, які однак відтворюють неповторний місцевий колорит. У “Японських етюдах” однією з таких дрібниць є факт, що готельні кімнати “тут не нумеруються, як у європейських готелях, – їм дають розмаїті імена, гарні, поетичні: Фіалка, Сніг, Лілея, Місяць” [11, 15].

Зустрічаючись з різними людьми, Олесь Гончар занотовує окремі портретні характеристики деяких із них, окреслює рід занять у минулому й зараз. Відвідини Хіросіми, першого в світі міста, що зазнало ядерного бомбардування наприкінці Другої світової війни, викликало в публіциста цілу низку роздумів філософського характеру, де письменник-воїн розмірковував над долею людства, а сама Хіросіма стала символом, як “вічне прокляття війни, і застереження, і заклик до миру” [11, 47].

Уривчастість, незакінченість тексту, дає змогу читачам творчо домислити недомовлене письменником, пов'язати побачене в далекому 1961 році з сучасними проблемами, над якими роздумує людство зараз. І навіть

такий складний за своєю структурою подорожній нарис, як “На землі Камоенса” щораз виходить на філософські проблеми життя і смерті, миті й вічності, митця й суспільства. Часом важко простежити логіку тих асоціативних зв’язків, які поєднують між собою різночасові й різнопланові епізоди, що свідчить про тяжіння твору до есе, залишаючись водночас подорожнім нарисом, в якому відбито враження від поїздки на край європейського континенту – в Португалію.

Шум океану, який чув Олесь Гончар, стоячи пізньої пори на скелі Кабу де Рока, що її місцеві жителі називають ще мис Долі, слова із знаменитої поеми Камоенса, написаної ще в добу Відродження: “Тут кінчається земля, починається море”, викликають у нього роздуми про ціну, яку заплатило людство у пошуках незвіданих земель: “Конкістадорська завойовницька жорстокість лягла плямою на цілу епоху, за гріхи, вчинені колись, доводиться і новітнім вікам нести свою покуту” [4, 219]. Камоенс, митець, якого в нашій державі знають мало, на думку Гончара, “увійшов у світову літературу як співець мужності людини, як один із великих поетів Відродження” [4, 220]. Розмова про Камоенса – це привід поговорити про сучасну Португалію, де окремі місцевості нагадують Україну. Дорожні враження Олесь Гончара виливаються в експресивно забарвлені рядки: “Помірний середземноморський клімат сприяє тому, що всюди буяє багату рослинність, хоч би де ви не опинились, вашим очам відкриватимуться сади й сади, виноградники, повні життя долини та невисокі, вкриті суцільною зеленню гори, що не раз нагадують вам красу наших Карпат” [4, 222].

Образи знаменитої поеми Камоенса “Лузіади” часом дивно співвідносяться з Ярославною зі “Слова о полку Ігоревім”, а університет міста Коїмбри нагадує Києво-Могилянську академію, що гриміла в середньовічній Європі: “І подумалось тут: а чи достатньо ми знаємо одне одного, зокрема і по тих контактах, що могли існувати в минулих віках? Чому б не припустити, що котрий-небудь із наших непосидючих киево-могилянців, мандруючи свого часу по Європі, подібно Григорію Сковороді чи Франциску Скорині, міг, торуючи шляхи пізнання, сягнути й цієї Коїмбри, адже мандрувати тоді з метою вдосконалення освіти було звичним, а, скажімо, Юрій Дрогобич із України, здобувши в Європі найвищих вчених ступенів, у XV столітті став навіть ректором Болонського університету” [4, 226].

Про тяжіння твору Олесь Гончара “На землі Камоенса” до есеїстики свідчить і те, що в ньому поєднується воедино як художнє, так і публіцистичне начало, а сам він виконує ще й науково-популяризаторську роль, доносячи до співвітчизників факти життя та творчості великого португальського класика Камоенса. Незначний обсяг твору, реалізація конкретної теми – осмислення перебування в Португалії, вільне й суб’єктивне її тлумачення, довільна композиція – все це зближує подорожній нарис із суміжним жанром – есе, який є притаманним саме для письменницької публіцистики. Про це ж свідчить і те, що у творі Олесь

Гончара неодноразово використовується прийом ретроспекції, наявна різка зміна ракурсів зображення, відносність хронології тощо. Зазначені риси, а також фрагментарність та уривчастість характеризують цей жанр.

У публіцистиці кожного великого письменника завжди домінує жанр статті. Провідним він є і в публіцистичній спадщині Олесь Гончара. Активно використовуючи можливості цього жанру – виявляти, аналізувати, робити оцінки та прогнози певних суспільних чи літературно-художніх явищ, – автор прагне розв'язати певну суспільно-політичну, філософську чи моральну проблему. У його творах вона вирішується на сучасному життєвому й художньому матеріалі. Письменник-публіцист ніколи не прагне схарактеризувати реальні суспільно-політичні процеси чи літературні явища всебічно, докладно в зіставленні з аналогами, як у науковій статті. Він обирає ті напрямки, які допомагають йому в розв'язанні провідної проблеми, що зумовила письменника висловити власну позицію, вийти з нею на широку аудиторію. Олесь Гончар ніколи не впадає в роздуми, відірвані від конкретних життєвих фактів.

Прикладом цьому може бути стаття “Виправдати сподівання”, яку Олесь Гончар, на той час народний депутат СРСР, написав після завершення роботи першого з'їзду народних депутатів, в якому він побачив початок розв'язання наболілих проблем суспільно-політичного, економічного, екологічного, національно-мовного, культурно-освітнього характеру тощо. Письменнику вдалося знайти оту золоту середину, де міра узагальнення й конкретної прив'язки до певного реального факту (будь-то події в Тбілісі чи протест віруючих УКЦ у Москві) допомогла якнайприродніше поєднати публіцистичний пафос і емпіричний матеріал, почутий на з'їзді, винесений із кулуарних розмов, спілкування з іншими депутатами, стеження за публікаціями в засобах масової інформації. Саме тому злободенні для того часу роздуми Олесь Гончара виявилися органічно співзвучними із сподіваннями українського народу: “Люди вірять, ждуть, сподіваються, що нарешті тепер буде усунуто завдані кривди, буде поновлена соціальна чи національна справедливість” [10, 338].

У статті, написаній до 45-ліття Перемоги над фашизмом (“Не остановит движение жизни”), Олесь Гончар робить цю пам'ятну дату лише зачіпкою до постановки багатьох наболілих проблем. Його пам'ять зберегла весну 45-го: “Весна Победы была апофеозом солдатской судьбы. И сохранилась в душе таким обилием света, каким для нас преисполнена разве что христианская Пасха – украинский Великдень” [10,339].

Однак солдати, що повернулися з війни переможцями, виявили, що “исчезли с карты страны целые республики, известные нам еще со школы. Как оказалось, не положено теперь даже поминать те народы, с сынами которых мы делили все тяжести великого похода” [10, 339].

Масові депортації, доноси, підозри стали нормою життя. Почастішали нападки на культуру: переслідують Олександра Довженка, остракізму зазнали “Нариси історії української літератури”, нищівно критикуються твори Рильського, Яновського, Сосюри. Природно, що у вчорашнього воїна

виникають запитання: “Почему осуждается и мой скромный рассказ, помещенный в тоненьком журнале, повествующий о едва затеплевшемся чистом чувстве советского солдата и девушки-словачки? Почему это считается криминалом и предается анафеме на многочисленных собраниях?” [10, 339].

Проходять роки, а життя ставить нові запитання: “Как могло случиться, что на улицах и площадях Златой Праги, где нас в 45-м осыпали цветами, встречали объятиями, светлой радостью... вдруг заскрежетали заправленные ложью и злобой брежневские танки?” [10, 340]; “Почему так долго терпели мы беззаконие и произвол? Почему становилось нормой всевластие деградировавших, тупых сановников, карьеристов и коррупционеров, змееподобных “серых кардиналов”, чья имперская великодержавная злоба к национальным республикам не знала границ?” [10, 341].

Ці та інші запитання далеко не ювілейного характеру постали в уяві Олеся Гончара в дні святкування 45-річчя Перемоги. Оприлюднивши їх перед всесоюзною аудиторією, розширивши таким чином коло спілкування з читачами, публіцист робить висновок: “Ничем не остановит движение жизни. Каждый народ ныне все настойчивее доискивается путей к постижению истока своей судьбы, к познанию высшей из наук – науки человечности” [10, 344].

Стаття Олеся Гончара, в якій поставлені по суті глобальні проблеми буття українського народу, публіцистична не лише за змістом, а за її мовною стилістикою: тут і риторичні запитання, і ліричні оклики, і емоційно забарвлена лексика, і змістовні багатомірні метафори (“чудовищная железная валькирия в Киеве на Ведьмовой горе” [10, 340], і навіть вставні міні-новели (розповідь про поїздку з німецькою письменницею Анною Зегерс на будівництво берлінської стіни) тощо.

Зазначені твори слід віднести до жанрового різновиду проблемної статті. Однак у письменника такого масштабу, як Олесь Гончар, не може не бути і ювілейних статей, пов’язаних із пам’ятними датами в житті видатних діячів культури українського народу (і не тільки!), передусім письменників – “Безсмертний полтавець” – стаття написана до 200-річчю від дня народження

І. Котляревського; “Майстер суворий і ніжний” – приурочена 70-літньому ювілею Ю. Яновського; “Перший симфоніст української прози” – присвячена 125-річчю від дня народження Панаса Мирного; “Учитель з Ічні” – опублікована з нагоди 100-річчя від дня народження С. Васильченка, а “Василь Земляк і його слово” – до 60-річчя від дня народження письменника та інші. У таких творах автор акцентує на місце й роль митця в історії національної культури. Подібні статті зосереджуються, як правило, на створенні позитивного іміджу ювіляра, хоча часом не виключаються згадки й про вияви суб’єктивних чи об’єктивних обмежень, які зустрічалися в житті та творчості видатної людини.

У публіцистиці цього жанру, присвяченій роковинам видатних представників інших народів – “Шолоховські висоти”, “Співець гір і степів” (Чингіз Айтматов), “Геній світлоносний” (Лев Толстой), “Здоров будь, Пушкін мій”, “Микола Тихонов” – автор намагається встановити вклад визначних синів народів світу в будівництво мостів дружби й духовного взаємозбагачення культур, віднайти в життєвій і творчій біографії цих письменників сторінки, що ріднять їх з Україною. Ювілейні статті досить часто є науково-популярними за змістом, оскільки популяризують наукові знання про ювіляра та його творчість.

Досить помітними в публіцистичній спадщині Олеся Гончара є промови перед різними аудиторіями: народними депутатами, виборцями, творчою інтелігенцією, студентською молоддю, читачами його книжок тощо. У відповідності з метою, що її ставить у них автор, він кожного разу своєрідно будує їхній текст, намагаючись якнайповніше виявити власну позицію з певної проблематики (ідеологічного, філософського, морально-етичного чи естетичного плану), знайти оту золоту середину, де органічно поєднується глибина узагальнення дійсності й конкретне наповнення її емпіричними фактами, а публіцистичний пафос не суперечить художності викладу. Цікавим прикладом такого жанру є “Виступ на форумі миру в Парижі” [9, 678]. Уже перша фраза публіциста, маючи у своєму змісті певну формальну алогічність, ніби налаштовує на довірливу тональність виступу: “Я не маю досвіду в подібних міжнародних зустрічах, однак маю досвід трохи іншого роду, який, гадаю, безпосередньо стосується теми нашої розмови” [9, 678]. А далі Олесь Гончар розповідає про те, як 1941 року він разом із тисячами харківських студентів добровільно пішов на фронт. Навівши цей факт, публіцист робить заяву: “Я кажу це не для того, щоб іще раз нагадати про розміри втрат, про масштабність лиха, навіть не для того, щоб сказати, що часом мені видаються дивним роздумування про те, яка війна страшніша і яка смерть жахливіша. Я дозволив собі поділитися з вами цим майже інтимним звіренням думок про полеглих на світанку юності товаришів, щоб сказати, як багато важить для мене особисто цей форум, що є іще одним добрим починанням ЮНЕСКО, і як близько зачіпають мене багато які міркування, щирі роздуми, голосно висловлені тут” [9, 678].

Дещо інакше будується промова Олеся Гончара на ювілейному вечорі, присвяченому його 60-річчю. Автор починає її з мемуарної частини, згадуючи минулорічну поїздку на землю свого героя Хоми Хасцького, який, як відомо з роману “Прапорonosці”, був подоляком. Під час цієї мандрівки Олесю Гончару випало побувати в Тульчині, Збаражі, Кам’янець-Подільському, оглянути Олеський та Острозький замки.

Згадка про ці відвідини дає можливість у виступі провести думку про безперервність розвитку української культури, де в Острозі “зароджувалась наша перша академія, 400 років тому одержимістю першодрукаря Івана Федорова та його натхненними сподвижниками було надруковано наші книги-первенці, і серед них той унікальний Буквар, перший буквар землі української, що від його кореня розрослося могутнє дерево нашої

писемності, культури, вибуяла багатюща мова нашого народу, на основі якої склалась одна з найяскравіших слов'янських літератур” [7, 304].

Для письменника, наголосив у промові Олесь Гончар, завжди визначальною була єдність із своїм народом: “...Він дав тобі все, з ним ти ділив і горе, і радощі, довіку будеш ти йому вдячний за те, що й тобі він дав частку своєї творчої наснаги, дав своє слово і свої вікові немеркнучі святощі, шкільних учителів дав, які щось там у тобі розгледіли на початку шляху, та ще дав фронтового вірного товариша, якому, може, якраз і завдячуєш тим, що ти ось тут зараз є, а не десь там, де вже стільки трав змінилось на ваших окопах...” [7, 305].

Роздумуючи над самою сутністю поняття “народ”, Олесь Гончар приходить до висновку: “Н а р о д постає для нас в образах індивідуальних, в усій конкретності людських доль і характерів” [7, 305]. Книга завжди довговічніша, ніж життя людини. Завдання письменника – урахувати це у творчій праці. Публіцист наводить у своєму виступі імена Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Тичини, Олександра Довженка, Юрія Яновського, чії традиції продовжують сучасні письменники. “Можна було б на цьому вечорі, – підкреслює Олесь Гончар, – і обмежитись роздумом про літературу, про творчість, але ж як обмежитись, як відсторонитись від того, що вирує за стінами нашого залу, від усіх тих пристрастей віку, що охоплюють планету, змушуючи її пульс битися раз у раз прискорено й тривожно” [7,306].

Поступово, ніби непомітно міркування письменника про побачене на рідній землі, переходять у філософську площину: автор задумується над роллю народу в історії, хоче своє бачення проблеми донести до своїх слухачів, учасників ювілейного зібрання. Далі ж роздуми переростають у глобального масштабу переживання, турботу патріота про майбутнє землі, подальші шляхи розвитку людської цивілізації: “Що то була б за література, якби її совість лишалась спокійною, не закипала щоразу, коли бачиш, як цивілізованими засобами чиниться наруга над людиною, коли з екрану очам постають натовпи біженців на тих біблейських сивих дорогах, що на них за дітьми ганяються танки, а водночас чуєш, з яким безмірним лицемірством сучасні фарисеї, породжені холодними силами зла, намагаються нав'язати народам думку, що ота диявольська нейтрон-бомба, то майже милосердя, то щось майже гуманне” [7, 306].

Закінчення виступу на ювілеї теж своєрідне: письменник роздумує над природою часу – людські літа виявляються прудкішими за всі можливі новітні швидкості: “Ніби вчора у цьому залі відзначався мій ювілей попередній, і ось на життєвім табло вже змигнула нова дата... Вага десяти літ багатом з нас додатково лягла на плечі, паморозь осені вкриває колись молоді чуби, а якщо ж говорити про внутрішній стан душі, про її, так би мовити, стабільність, то можу вас запевнити, друзі: бажання працювати не зменшилось, і чим дорожив тоді, тим і зараз дорожу, і що любив 10, 20 і більше років тому, все те й зараз люблю, і цієї любові вистачить до останнього постуку серця!” [7, 307].

Промови Олеся Гончара як публіцистичний жанр засвідчують про їхню продуманість, логічність, аргументованість, емоційність. Письменник не забуває й про форми звертання до аудиторії. Усе це допомагає досягти якнайбільшого їх ефекту.

На це націлений й інший публіцистичний жанр, яким охоче користувався Олесь Гончар – інтерв'ю. Жанр цей цікавий тим, що передбачає швидке оприлюднення в засобах масової інформації розмови, яка концентрується навколо певної провідної проблеми (або кількох проблем). Активним співучасником розмови при цьому є інтерв'юер. Зокрема, такою провідною проблемою бесіди Любові Голоти з Олесем Гончаром (інтерв'ю для журналу “Кур'єр ЮНЕСКО”) є особиста доля письменника на тлі буремного й трагічного ХХ століття, надто для українського письменника. Однак свою особисту долю Олесь Гончар не відділяє від долі свого народу: “ХХ сторіччя було для України найтрагічнішим, і воно ж явило світові велич нації, дивовижний феномен її незнищенності. Доля народу спонукала до саможертвної праці нашу творчу інтелігенцію, котра – в жахливих умовах утисків і переслідувань – звершувала свій синівський обов'язок. Саме їй, нашій інтелігенції, належить найактивніша роль у національному відродженні, що нині стає можливим” [3, 209-210].

Не цурався Олесь Гончар і такого публіцистичного жанру, як передмова, хоча писав він їх лише тоді, коли автор книжки був чимось йому близьким, викликав симпатію і, звичайно ж, був непересічною постаттю в літературі. Саме так з'явилися передмови Олеся Гончара до збірки “Поезії” Василя Симоненка (“Витязь молоді української поезії”), двотомного видання вибраних творів Бориса Олійника (“Читаючи Бориса Олійника”), роману “Вир” Григорія Тютюнника, надрукованого російською мовою, (“Григорій Тютюнник”), до двотомника творів Григора Тютюнника (“Живописець правди”), творів у двох томах Рабіндраната Тагора (“Тагор приходить на Україну”) та інші.

Органічним у творчому доробку Олеся Гончара виглядає й такий публіцистичний жанр як рецензія (“З синівською любов'ю” – рецензія на книжку П. Жура “Третя зустріч”; “Голоси вогненних сіл” – на документальну повість білоруських письменників А. Адамовича, Я. Бриля, В. Колесника “Я – с огненной деревни”; “Очима природолюба” – на книжку П. Ловецького “Крізь марева степів; “У поєдинку з вічністю” – на книжку “Скіфський степ” Б. Мозолевського та інші). І знову ж таки для рецензування письменник обирає твори значущі. Поцінуючи їх, наголошуючи на ідейно-художній та мистецькій їх вартості й важливості у формуванні національної свідомості українського народу, автор подає власне бачення місця даного твору в культурному здобутку доби. Багатоликий і безмежний за своїми аналітичними можливостями жанр рецензії під пером публіциста набуває особливої вишуканості й довірливості.

Трапляється серед публіцистики письменника й такий жанр, як некролог, який далеко не всі дослідники виділяють як самостійний. Некролог – це

публіцистика ритуального плану. Цей жанр має ряд специфічних ознак, що виділяють його з-поміж інших. Таким творам властиві сумні, мінорні настрої, і пишуться вони не за заздальгідь розробленим планом, а нагально, терміново, одразу ж по одержанні звістки про смерть когось із відомих автору людей. Для Олесь Гончара – це його сучасники й друзі, письменники, інші діячі культури та мистецтва – Остап Вишня, М. Рильський, В. Сосюра, П. Тичина, А. Малишко, Ю. Смуул, А. Головка, З. Станку, Г. Кальченко, М. Бажан.

Некрологи Олесь Гончара відзначаються стислістю й лаконізмом. У них обов'язково присутнє мемуарне начало. Письменник-публіцист постійно посилається на досвід особистого спілкування в минулому з померлим і робить висновок про місце цієї людини в історії. Не дивлячись на певну канонічність жанру, некрологи Олесь Гончара завжди відрізнялися нетрадиційним поглядом, пошуком особливих слів. "...Ця людина знала творче горіння! – пише Олесь Гончар у некролозі "Пам'яті Галини Кальченко",.. – Рано пішла Галина Кальченко з життя. Усі, хто знав її, я певен, досі не можуть змиритися з її відсутністю, досі вражає передчасність втрати, недоспіваність цієї красивої творчої пісні, і не дає полегші навіть сиве втішання античного поета: кого боги люблять, той помирає молодим..." [7, 285, 288].

На окрему розмову заслуговує теле- і радіопубліцистика Олесь Гончара. Здебільшого це – виступи, інтерв'ю, тексти до документальних фільмів, оприлюднені на радіо та телебаченні. Слід згадати такі "усні" твори митця, як "Слово про Яновського", приурочений 80-річному ювілею письменника (телевізія, 16.07.1982), "Виступ для радіо на закордон" (5.11.1983), "До 100-річчя з дня народження О.І Білецького" (телевізія, 1984), "Народ розумів, що роблять письменники" (інтерв'ю Українському радіо 20.03.1993). Маючи всі своєрідні ознаки вказаних публіцистичних жанрів, вони в новітніх засобах масової інформації отримують додаткові специфічні риси – такі, як народження думки на очах телеглядачів, емоційність та експресивність вислову, інтонування, що врегульовує темп розмови, логічні й емфатичні наголоси, паузи й мелодику, а для телевиступів додатковими чинниками є ще й жести, міміка, погляд тощо.

Сьогодні, на світанку ХХІ сторіччя, публіцистика радянської доби, а саме на цей період припадає переважна більшість публіцистичних виступів Олесь Гончара, часто сприймається негативно не тому, що вона погано написана, а тому що вона ідеологічно заангажована. Для об'єктивної ж її оцінки треба виходити не з новітніх ідеологічних кліше, одним із яких є те, що в радянських умовах публіцистики не було, чи вона не могла бути. Тут треба діяти інакше: брати й аналізувати тексти. Творчий доробок Олесь Гончара в цій галузі переконливо доводить, що і в умовах жорсткого ідеологічного пресингу, відсутності справжньої свободи вислову, публіцистика все ж жила й розвивалася, порушуючи гострі проблеми буття суспільства на певному етапі його розвитку.

У Ігоря Муратова, творчість якого шанував Олесь Гончар, є невеликий вірш “Право на вічність”:

Суєтно ради суєти,
О, скільки їх, на римі висячи,
В житті петляючи по-лисячи,
У вічність хтіли увійти.
А він, Кобзар, з простої звичності
Будив глибинні ключі.
Й простяг робочу руку Вічності,
Життям народу живучи [12, 318].

Таке ж право на вічність заслужив своєю подвижницькою працею й Олесь Гончар. У своїх публіцистичних творах, звертаючись до конкретних животрепетних проблем доби, будь-то проблеми планетарного масштабу, такі, як чорнобильська, чи якась часткова проблема, що зачіпає долю звичайної людини, письменник завжди дивився на конкретну миттєвість буття з погляду вічності, і цим він заслужив на вдячну пам’ять нащадків.

Для публіцистики дуже часто важливо досягнути конкретний факт, явище чи подію, тобто певну мить із велетенського потоку вічності. Творчий досвід Олеся Гончара переконливо доводить, що під пером великого майстра літератури мить переходить у вічність.

Література:

1. Алексеев Михаил. Дивизионка // Собрание сочинений в 6-и т. – Т. 2. – М., 1975. – С.203-294.
2. Барахов В.С. Литературный портрет (Истоки, поэтика, жанр). – Ленинград, 1985. – 312 с.
3. Високоліття. Олесю Гончару 75. – К., 1993. – 214 с.
4. Гончар Олесь. Далекі вогнища. – К., 1987. – 287с.
5. Гончар Олесь. З данських записників // Згар. – 2002. – №1. – С.84-92.
6. Гончар Олесь. На острові Борнхольм // Сучасне і майбутнє. – 1952. – №5. – С.21-23.
7. Гончар Олесь. Письменницькі роздуми. – К., 1980. – 314 с.
8. Гончар Олесь. Про наше письменство. – К., 1972. – 255 с.
9. Гончар Олесь. Твори: в 7 т. –Т.6. – К., 1988. – 703 с.
10. Гончар Олесь. Чим живемо. На шляхах до українського Відродження. – К., 1992. – 400 с.
11. Гончар Олесь. Японські етюди. – К., 1961. – 49 с.
12. Муратов Ігор. Вибрані твори: У 2 т. – Т.1. – К., 1972. – 423 с.

Анотація

В данной статье подан проблемно-тематический анализ публицистики Олеса Гончара, обращено внимание на особенности ее жанровой системы и поэтики.

Ключевые слова: жанры публицистики, жанровая разновидность, концепция образа, факт.

Summary

In this article problematical and topical analysis of Oles Gonchar's publicistic works is represented, the author emphasizes on the particularities of genre system and poetical features of these works.

Key words: genres of publicistic works, genre modification, conception of image, fact.